

РОЗВИТОК ОБОРОННИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВИМУШЕНОЇ РЕМІЛІТАРИЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Артеменко Ліна Петрівна,
кандидат економічних наук

У статті розглянуто актуальні питання щодо використання потенціалу вітчизняного оборонно-промислового комплексу та стрімкого розвитку приватних оборонних підприємств, що має забезпечити безпечне середовище в оборонній, соціальній та економічній сферах в умовах вимушеної ремілітаризації України. Метою статті є формулювання напрямів розвитку оборонних підприємств. Приділено увагу аналізу динаміки та структури оборонних видатків, визначено головні чинники впливу вимушеної ремілітаризації економіки на ЗСУ та розвиток державних і приватних оборонних підприємств.

Ключові слова: вимушена ремілітаризація, оборонні підприємства, оборонно-промисловий комплекс, оборонні витрати, державне оборонне замовлення, державно-приватне партнерство.

Artemenko Lina

DEFENSE ENTERPRISES DEVELOPMENT IN CONDITIONS ENFORCED REMILITARIZATION OF UKRAINE ECONOMY

In the article there are the actual questions on the use potential of the domestic defense industry and the rapid development of private defense companies, which should provide the security environment defense, social and economic spheres in conditions of forced re-militarize. The goal of article is formulation the development directions of defense enterprises in the forced remilitarize Ukraine. Attention is paid to the analysis of the dynamics and structure of defense spending, highlighted the main factors influencing forced to re-militarize the economy and development of the Armed Forces public and private defense companies.

Keywords: forced remilitarization, defense companies, defense industry, defense spending, state defense order, public-private partnership.

Постановка проблеми. Сучасні реалії протистояння російській агресії активізують пошук напрямів забезпечення обороноздатності України та розвитку її оборонно-промислового комплексу (ОПК). У попередні роки на оборонні витрати існували системні обмеження бюджетних коштів, відтак нині постала нагальна потреба вирішувати проблеми переозброєння Збройних Сил України (ЗСУ). У зв'язку з цим набувають актуальності питання щодо використання потенціалу вітчизняного оборонно-промислового комплексу (ОПК) і приватних оборонних

підприємств, які стрімко розвиваються, що має забезпечити безпечне середовище в оборонній, соціальній та економічній сферах в умовах вимушеної ремілітаризації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідності визначення взаємозв'язку між оборонними витратами та економічним зростанням держави наголошували знані українські вчені. Встановлено, що для розвинених країн світу збільшення оборонних витрат означає зростання сукупного попиту, що зумовлює збільшення

виробництва товарів і послуг для задоволення цього зростаючого попиту [1]. При цьому забезпечується вищий рівень доходів і зайнятості в економіці [2]. Крім того, науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) в оборонній галузі сприяють притоку передових технологій у приватний сектор економіки, а отже, зростанню його продуктивності.

Оскільки від стану економічного та військово-економічного потенціалу залежать обороноздатність держави, стан її оборонної галузі, то для будь-якої держави, і України також, важливо постійно підтримувати на належному рівні оборонну потужність. Основним критерієм воєнно-економічної безпеки країни є здатність зберігати й розвивати воєнно-економічні можливості для забезпечення достатньої та оптимальної обороноздатності держави в мирний час, урахувавши її економічні можливості й політичні цілі; в особливий період – швидко проводити економічну мобілізацію, у воєнний час – компенсувати воєнно-економічні втрати [3].

Вимушена ремілітаризація [4] має бути виважено використана для формування конкурентоспроможного оборонного потенціалу країни з урахуванням впливу на її економічну безпеку. Вона може бути стартапом в оборонній галузі, метою якого стане досягнення соціально-економічного ефекту. Зокрема, зростання індексу промислової продукції підприємств ОПК на 12–15 % має супроводжуватися щорічним зниженням трудоемності продукції не менш як на 10 % та підвищенням заробітної плати щонайменше на 10 %; створенням нових робочих місць; зниженням енергоемності продукції ОПК не менш як на 20 % [5].

Після призупинення промислового співробітництва й торгівлі з Росією цілком імовірно, що зміцнення національної оборонної промисловості, у т. ч. розвиток можливостей співпраці з новими партнерами, буде важливим завданням української політики. В умовах протистояння російській агресії Україна має самостійно вибудувати власну систему оборони, причому обороноздатність держави не повинна залежати від рівня підтримки з боку західних партнерів [6].

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Публікацію присвячено дослідженню зв'язку мілітаризації та розвитку людського потенціалу країн, що перебували чи перебувають у воєнних конфліктах; аналізу

сучасної ремілітаризації для ЗСУ та державних і приватних підприємств ОПК з акцентом на підприємства, які виробляють радіоелектронну військову продукцію.

Метою статті є формулювання напрямів розвитку оборонних підприємств в умовах вимушеної ремілітаризації України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історично перевіреною та геополітично підтвердженою є думка про те, що чим краще озброєна країна, тим вона більш економічно забезпечена. Але що більше країна економічно забезпечена, то вищою є її обороноздатність, тобто проявляється взаємозв'язок між підтримкою обороноздатності країни та економічною безпекою.

За результатами щорічного дослідження «Глобальний індекс мілітаризації», яке з 1996 р. проводять експерти Міжнародного центру конверсії у Бонні (Німеччина), у 2016 р. Україна за рівнем мілітаризації посіла 15-те місце (М) серед 152 країн світу [7], піднявшись у рейтингу на 8 сходинок. Глобальний індекс мілітаризації демонструє питому вагу та важливість військового апарату держави щодо суспільства цієї держави загалом. Для визначення рівня мілітаризації країни мають подати низку необхідних для рейтингу показників, до яких входять: співвідношення оборонних витрат та валового внутрішнього продукту (ВВП) і витрат на охорону здоров'я у відсотках від ВВП (ЧВ); частка від загальної кількості збройних сил, резервів та кількості лікарів і чисельності населення загалом (ЧП); співвідношення наявної кількості систем важкої зброї із загальною чисельністю населення (ЧЗ) (табл. 1).

Як зазначено у звіті згаданого вище Центру, після анексії Криму та внаслідок воєнних дій на сході України ситуація у сфері безпеки в Європі змінилася. Відтак у 2014–2016 рр. Україна значно збільшила рівень мілітаризації: військові витрати зросли з 3,3 млрд дол. США (2013 р.) до 4,4 млрд дол. США (2015 р.), суттєво зросла й чисельність військового персоналу. Ці та інші показники (зокрема ті, що стосуються важкого озброєння) і вплинули на рейтингове місце нашої країни у Глобальному індексі мілітаризації.

Використання основних ресурсів для військових цілей не означає втрати економічного потенціалу. Оборонні витрати на збройні сили або мобілізація не використаної раніше праці діятимуть

Таблиця 1. Динаміка Глобального індексу милітаризації ТОП-10 країн і України за 2014–2016 рр.

Країни	2014				2015				2016			
	ЧВ, %	ЧП, %	ЧЗ, %	М	ЧВ, %	ЧП, %	ЧЗ, %	М	ЧВ, %	ЧП, %	ЧЗ, %	М
Ізраїль	4,9	5,2	3,7	1	5,9	6,0	3,5	1	5,9	6,0	3,5	1
Сінгапур	4,7	5,3	3,3	2	5,7	6,2	3,2	2	5,7	6,2	3,2	2
Вірменія	4,9	5,1	3,0	3	5,8	5,9	2,9	3	5,9	5,9	2,9	3
Йорданія	4,6	4,7	3,2	8	5,6	5,5	3,2	4	5,7	5,4	3,2	4
Росія	4,8	4,5	3,3	5	5,8	5,1	3,2	6	5,9	5,1	3,2	5
Республіка Корея	4,5	5,1	2,9	7	5,4	5,9	2,9	5	5,4	5,8	3,2	6
Кіпр	4,4	4,9	3,3	6	5,3	5,6	3,2	7	5,2	5,6	3,2	7
Греція	4,4	4,7	3,2	9	5,2	5,3	3,2	10	5,4	5,3	3,2	8
Азербайджан	4,9	4,7	2,8	10	5,8	5,3	2,8	8	5,8	5,3	2,8	9
Бруней	4,7	4,3	2,8	14	5,8	5,2	2,7	11	5,9	5,2	2,7	10
Україна	4,6	4,3	2,9	13	5,5	4,8	2,7	23	5,7	5,0	2,7	15

Джерело: складено автором на основі [7].

як економічний стимул. Забезпечення військово-службовців постійним доходом створює купівельну спроможність, тоді як інвестиції в інфраструктуру для військових цілей можуть бути корисними для широких верств населення. Проте фінансування збройних сил обмежує ресурси, які могли б бути інвестовані у більш продуктивні сектори суспільства й економіки, такі як освіта, охорона здоров'я і стійке електропостачання.

Згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» на потреби Збройних Сил України передбачалося 46 736,0 млн грн (2,53 % валового внутрішнього продукту), у т. ч. за загальним фондом – 45 010,9 млн грн (96,3 % видатків), за спеціальним – 819,6 млн грн (1,8 %), за резервним – 905,5 млн грн (1,9 %). Протягом 2015 р. Міністерство оборони отримало 49 334,0 млн грн (2,67 % ВВП), або 105,6 % річних призначень, з них: за загальним фондом – 45 010,9 млн грн (100 % призначень), за спеціальним – 3 417,6 млн грн (417 %), за резервним – 905,5 млн грн (100 %) (табл. 2). У 2017 р. обсяг фактичного фінансування потреб ЗСУ збільшено на 30,8 %, у т. ч. за загальним фондом – на 37,96 %, однак за спеціальним фондом – зменшено на 32,4 %.

Збільшення обсягів фінансування Збройних Сил України, підвищена увага суспільства до процесів, які відбуваються в оборонному відомстві, потребували вжиття додаткових заходів, спрямованих на забезпечення законного, ефективного, економічного, результативного та прозорого

управління державними ресурсами, виділеними для потреб оборони [8]. Нині безпосередньо на оборону витрачається 3,2 % ВВП, а якщо взяти сумарно всі витрати на оборонний сектор, – це близько 5 % ВВП. За інформацією Міністерства фінансів України, у 2016 р. на оборону і безпеку держави було спрямовано 121,3 млрд грн, що на 25,5 млрд грн, або в 1,3 раза більше, порівняно з 2015 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі (МЕРТ) з 2017 р. перейшло до планування державного оборонного замовлення (ДОЗ) на три роки замість одного.

У ситуації, що нині склалась у світі, провідні країни – учасники Північноатлантичного блоку змінюють своє ставлення до оборонної сфери. Наприклад, президент США закликав країни НАТО збільшити видатки на оборону. Наразі ФРН фінансує свої оборонні потреби в розмірі 1,2 % від ВВП. Тобто Німеччина пропонує змінити підхід до трактування поняття безпеки і при обчисленні внеску ФРН у безпеку НАТО враховувати витрати на забезпечення гуманітарного компонента стабільності в Європі. Зараз лише 5 країн витрачають на оборону необхідні 2 % від ВВП: Велика Британія, США, Греція, Естонія та Польща [10]. Однак більшість країн ЄС встановлюють менший відсоток, ніж визначено на Уельському саміті НАТО.

Крім того, уряди низки країн розглядають питання надання воєнної допомоги Україні. В оборонному бюджеті Сполучених Штатів на 2017 р. закладено надання Україні військової допомоги

Таблиця 2. Динаміка фактичного фінансування потреб ЗСУ в 2013–2017 рр.

Показники	2013	2014	2015	2016	2017'	Темп приросту, роки, %			
						2013–2015	2014–2015	2015–2017	2016–2017
Обсяг фактичного фінансування потреб ЗСУ, млрд грн, у т. ч.:	15,20	27,35	49,30	58,099	64,47	224,30	80,30	30,80	10,96
за загальним фондом	14,30	13,70	45,01	54,80	62,10	214,80	228,50	37,96	13,30
за резервним фондом	–	11,9	9,05	–	–	–	–23,9	–	–
за спеціальним фондом	0,87	1,6	3,4	3,3	2,3	290,8	112,5	–32,4	–30
благодійна допомога		0,15	1,7	нд	нд	–	1033,3	–	–
Використано, млрд грн, у т. ч.: на утримання Збройних Сил України	11,2	22,27	36,94	46,1	49,87	229,8	65,9	35	8,18
на підготовку Збройних Сил України	1,64	1,1	2,08	2,68	2,9	–32,9	89,1	39,4	8,2
на розвиток озброєння та військової техніки	1,06	3,96	10,34	9,29	11,7	273,6	161,1	13,2	25,9

Примітка: НД – немає даних.

Джерело: розраховано автором на основі [9].

в розмірі 150 млн дол. США до кінця поточного фінансового року, тобто до 30 вересня 2017 р. До відомо: загальний оборонний кошторис США становив 578 млрд дол., з яких 62 млрд спрямовуються на військові операції за кордоном, 980 млн – на боротьбу з ІДІЛ, а на програму «європейської ініціативи стримування» – 340 млн [11].

Згідно з усталеними міжнародними нормами, бюджет розвитку національної оборони передбачає на утримання особового складу не більше 50 % загального обсягу фінансування. А спрямування понад 75 % витрат на утримання особового складу вважається критичною межею. Натомість у нашій країні за 24 роки незалежності майже 80 % бюджету Міністерства оборони України витрачалося на утримання Збройних Сил. За оцінками експертів, ідеальний розподіл оборонного бюджету має бути таким: особовий склад – 40 %, експлуатація та обслуговування озброєнь і військової техніки – 30 %, фінансування науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, закупівля озброєнь і військової техніки – 30 % (табл. 3). Окрім того, світова практика свідчить, що збройні сили деградує, якщо не здійснюється щорічна заміна 4–5 % парку озброєння [12].

Отже, з урахуванням найкращих практик держав – членів НАТО в Україні необхідно запровадити раціональний розподіл видатків на забезпечення утримання військ (сил), їх оперативні

потреби, бойову підготовку, розвиток і закупівлю озброєння та військової техніки.

Аналіз структури оборонних видатків в Україні свідчить про те, що вперше за останні роки намітилася тенденція поступового, хоча й повільного, їх наближення за визначеними позиціями до міжнародних норм. Завдяки значному фінансовому ресурсу в 2015 р. почалося відновлення ЗСУ згідно з практикою провідних країн світу. Тому важливим кроком є впровадження якості управління, навчання й забезпечення ЗСУ відповідно до стандартів НАТО. У сучасній геополітичній та економічній ситуації оптимізація технічного й кадрового потенціалу ЗСУ в напрямі переходу від кількісних до якісних показників дасть можливість ефективно використовувати оборонний бюджет [13].

За оцінками військових експертів, для ефективного стримування російської агресії на Донбасі України потрібні насамперед контрбатареїні радары, оперативні розвідувальні системи з великим радіусом дії, засоби радіоелектронної боротьби (РЕБ), а також новітні системи закритого зв'язку. Зокрема, події, що сталися на складі боєприпасів у Балаклії (Харківська область), засвідчили необхідність упровадження систем захисту стратегічних військових об'єктів з повітря та комплексів РЕБ, котрі здатні забезпечити прикриття від можливих атак безпілотних повітряних апаратів.

Таблиця 3. Структура оборонних витрат в Україні упродовж 2013–2017 рр., %

Показники структури оборонних витрат	Роки					Світова практика	Абсолютне відхилення від світової практики		
	2013	2014	2015	2016	2017		2015	2016	2017
Утримання Збройних Сил України	82,1	80,8	74,9	79,4	77,5	50	+24,9	+29,4	+27,5
Підготовка Збройних Сил України	7,8	3,4	4,2	4,6	4,5	20	-15,8	-15,4	-15,5
Розвиток озброєння та військової техніки	10,1	15,8	20,9	16	18	30	-9,1	-14	-12

Джерело: розраховано автором на основі [8].

Забезпечення засобами РЕБ та зв'язку є базисом для подальших перетворень у ЗСУ з урахуванням давно назрілих потреб автоматизації на всіх рівнях (від Генштабу до бригади, від батальйону до окремого бійця) [14]. Надійний, захищений, стійкий зв'язок – це нервова система армії, важливий складник успіху на полі бою, основа для якісних змін у циклі бойового управління частинами та підрозділами. Тому перед вітчизняним ОПК постала вкрай важлива проблема – розроблення й виготовлення сучасної військової електроніки та приладів. Це пристрої різноманітного призначення, що допомагають військовим підрозділам ефективніше виконувати свої тактичні завдання. До них належать: комунікація, навігація, спостереження за навколишньою обстановкою, ціленаведення. Цю оборонну продукцію, зокрема, вкрай потрібні для захисту стратегічно важливих об'єктів комплекти РЕБ, виготовляють і приватні оборонні підприємства, проте нині вони отримують незначне ДОЗ.

Сьогодні український ОПК значно відстає у розвитку елементної бази мікроелектроніки, мікропроцесорної техніки, нанотехнологій, без чого неможливе створення сучасних зразків озброєння [4]. Наразі фактично відсутня державна підтримка технологічної модернізації підприємств, стимулювання розвитку критичних технологій.

Оборонні витрати реалізуються і впливають на економічний розвиток держави через розвиток ОПК, який виробляє озброєння, військову техніку, послуги національної оборони та іншу оборонну продукцію. Саме в ОПК народжуються високі технології, ноу-хау, які потім можуть застосовуватися й у цивільних галузях економіки. ОПК визначає та забезпечує науково-технічний прогрес; вирішує завдання імпортозаміщення та оновлення на новій технологічній основі таких галузей економіки, як паливно-енергетичний та агропромисловий

комплекси, транспорт, зв'язок, медицина; розширює експортні можливості держави.

За допомогою економетричних моделей виявлено конвергенцію витрат на оборону з показниками соціально-економічного розвитку, тобто вплив зростання оборонних витрат на макроекономічні показники. Встановлено, що зростання військових витрат на 1 млрд дол. веде до збільшення обсягів ВВП (+125 910,9 млн грн) і темпів його зростання (+1,8 %); темпів зростання виробництва (+3,4 %); кінцевого споживання (+70 307,46 млн грн); надходження прямих іноземних інвестицій (+1 923,65 млн дол.) і скорочення рівня безробіття (-506,3 тис. осіб) [15].

При обґрунтуванні частки оборонних витрат у ВВП необхідно враховувати як витратний бік, так і зворотний вплив ЗСУ на науково-технічний рівень, конкурентоспроможність країни й темпи розвитку економіки, а саме: експорт зброї і технологій; передачу розроблених оборонних технологій цивільним галузям; підвищення рейтингу довіри до армії, що позитивно впливає на інвестиційну привабливість; зменшення можливостей економічного та політичного тиску на Україну; розширення внутрішнього споживчого та інвестиційного попиту [16].

Як приклад розглянемо дані за 2016 р. Так, портфель замовлень підприємств-спецекспортерів у 2016 р. перевищував 1 млрд дол. США, при цьому надходження від міжнародних передач озброєння та військової техніки мали становити понад 570 млн дол. США. У структурі експорту озброєнь та військової техніки на постачання авіаційної техніки, надання послуг з її ремонту та модернізації, постачання запчастин до неї припадала частка 40 %; на постачання бронетанкової техніки – 31 %, ППО та РЕБ – 12 %, сегмент військово-морської техніки становив

5 %, ракетно-артилерійського озброєння та боеприпасів – 9 %, інша продукція – 3 %.

У регіональній структурі міжнародних передач товарів військового призначення переважає Азійсько-Тихоокеанський регіон – 48 % від усіх поставок (основні країни-імпортери – Китай, Індія, Таїланд, В'єтнам). Іншими географічними ринками вітчизняної продукції військового призначення були Близький Схід і Африка – 32 % від усіх поставок (основні країни-імпортери – Ірак, Ефіопія, ОАЕ, Нігерія), країни СНД – 11 % від усіх поставок (основні імпортери – Азербайджан, Білорусь).

Оскільки вимушена ремілітаризація впливає на економіку, це відповідним чином позначається й на ЗСУ, відтак можна виокремити головні чинники цього впливу.

1. *Кадровий*: чисельність ЗСУ з 2012 р. по 2015 р. зросла на 25 % – 65 тис. військовослужбовців (у 2012 р. армія фактично нараховувала не більше ніж 120–140 тис. військовослужбовців, з них у бойових частинах – не більше ніж 82 тис.). Чисельність українських силовиків досягає 1 млн осіб, з них не менше ніж 200 тис. мають реальний бойовий досвід [5].

2. *Фінансово-економічний*: в умовах обмеженості бюджетних ресурсів Уряд здійснював виважену політику видатків, спрямовану на підвищення обороноздатності держави.

3. *Соціальний*: згідно з опитуваннями соціологічної групи «Рейтинг» і Центру Разумкова, близько 25 % респондентів готові воювати (мобілізаційний потенціал країни – понад 22 млн осіб); близько 30 % українців вважають, що проблему Криму і Донбасу треба вирішувати радикальним військовим шляхом – наступом української армії. Активізувалася діяльність різних воєнізованих громадських організацій. За період після Майдану в таких громадських структурах військову підготовку різного рівня отримали не менше ніж 300–400 тис. осіб (найбільша з них «Резервна армія» – 200 тис.). 50–60 % українців заявили, що надавали або збираються надавати фінансову або матеріальну допомогу армії (за даними соціопитування Київського міжнародного інституту соціології).

Крім зазначених, існують також *спеціальні чинники*, що стосуються систем зв'язку та радіоелектронного забезпечення ЗСУ, які, проте,

мають низку недоліків, котрі варто розглянути, згрупувавши їх за окремими аспектами:

■ *технічний аспект*: в інформатизації процесів державного і військового управління немає системного підходу. Стихійне встановлення вертикальних і горизонтальних зв'язків між різними суб'єктами інформаційного простору призводить до неможливості забезпечення надійного захисту об'єктів, функціонування яких є критичним для інформаційної інфраструктури. Нормативно не визначено місце інформаційного забезпечення у структурі системи забезпечення воєнної діяльності; ІТТ та електронно-обчислювальна техніка, що надходить для інформатизації процесів державного та військового управління, або повністю іноземного виробництва, або зібрана з компонентів іноземного виробництва;

■ *програмний аспект*: програмне забезпечення (операційні системи, офісні й інструментальні засоби), яке використовується для інформатизації процесів державного та військового управління, є продуктом іноземного виробництва. Такі засоби можуть за певних умов зруйнувати програмне забезпечення та інформацію як окремого комп'ютера, так і пов'язаних із ним комп'ютерів. Це може призвести до масового збою ІТС органів управління;

■ *аспект моделювання*: відсутні концептуальні засади імітаційного моделювання в інтересах Збройних Сил. У системі ухвалення рішення щодо ведення воєнних дій нормативно не визначено місце імітаційного моделювання;

■ *навчальний аспект*: підготовка фахівців у галузі інформатизації свідчить про відсутність системного підходу до визначення необхідної їх кількості, спектра потрібних спеціалізацій; потребує розробки система забезпечення професійного зростання фахівців, визначення їх місця в ієрархії управління.

Підтримка вітчизняних виробників оборонної промисловості має бути одним із національних інтересів України. У межах пакета допомоги Україні американські законодавці, наприклад, передбачили в 2017 р. виділення коштів на воєнну техніку, підготовку українських військових, летальне озброєння оборонного характеру, логістичну підтримку та інші потреби ЗСУ. Однак слід розуміти, що підтримка Заходу матиме ефект лише за умови системного реформування ОПК та переходу ЗСУ на стандарти НАТО. Міністерство оборони України як основного отримувача допомоги залучено до реалізації заходів таких трастових фондів НАТО, а саме: з модернізації системи зв'язку та автоматизації управління

військами; зі зміни військової кар'єри на професійну цивільну; з логістики та стандартизації; з утилізації в Україні легких озброєнь, стрілецької зброї, звичайних боєприпасів та протипіхотних мін типу ПФМ-1; з питань розвитку національної системи протимінної діяльності та протидії саморобним вибуховим пристроям [17].

Практика свідчить, що виробництво зброї та військової техніки має важливе значення не тільки для сектору безпеки держави, а й для зростання економіки загалом, покращення міжнародного іміджу. Це відбувається, якщо [18]: оборонно-промисловий комплекс є високотехнологічним сектором, і його розвиненість є візитною карткою держави (як, наприклад, здатність виробляти літаки або ракети-носії); розвиток ОПК передбачає обмін сучасними технологіями на ринку та відчутний вплив на міжнародній арені (саме таким є сучасний досвід Туреччини, ПАР, Польщі); існує т. зв. «перетікання» оборонних технологій у цивільний сектор і цивільних – в оборонний.

Можна виокремити переваги ремілітаризації економіки для державних оборонних підприємств України.

■ **Відновлення діяльності підприємств ДК «Укроборонпром» та випереджальне виконання ДОЗ.** У 2015 р. виготовлено для ЗСУ та інших силових структур понад 2 тис. одиниць техніки, а сума за укладеними експортними контрактами становила більше 1,3 млрд дол. США. Спрацював ринковий механізм на користь політики імпортозаміщення технологій, послуг, товарів, комплектуючих виробів і матеріалів виробництва РФ. Концерн «Укроборонпром» вживає заходи щодо подолання залежності оборонної промисловості України від імпорту товарів з РФ. Кабінет Міністрів низив відрахування чистого прибутку Концерну до держбюджету із 75 % до 30 %, здійснено реструктуризацію боргу ДП «Антонов» перед державою у розмірі 706 млн грн, який сплачуватиметься щокварталу рівними частинами протягом десяти років, починаючи з першого кварталу 2017 р., при цьому на суму боргу не нараховуватимуть пеню та інші штрафні санкції, спишуть нараховані раніше штрафи.

■ **Активізація функціонування системи електронних державних закупівель та зниження корупційних ризиків.** Міністерство оборони України одним із перших розпочало проведення публічних закупівель через електронну систему *ProZorro* – ще на етапі пілотного проекту, з 29 червня 2015 р. Станом на листопад 2016 р. міністерством було проведено 1,68 тис. тендерів [19]. До системи

електронних закупівель уже долучилися майже всі підприємства – учасники «Укроборонпрому». У результаті тільки за січень–березень 2016 р. Концерн заощадив для держави на закупівлях понад 150 млн грн. Згідно з результатами проведених у липні 2016 р. опитувань підприємці вважають, що система *ProZorro* суттєво (27 %) або частково (53 %) зменшує корупцію у державних закупівлях. Якщо за традиційної «паперової» системи з корупцією стикалися 54 % бізнесменів, то за системи *ProZorro* цей показник зменшився до 29 % [20]. Тобто запровадження у бюджетно-податковій сфері реформи публічних закупівель дало змогу здешевити вартість і прискорити постачання матеріально-технічного забезпечення для ЗСУ.

■ **Зміни в структурі підприємств оборонної галузі та становлення державно-приватного партнерства у сфері ОПК.** За даними МЕРТ, в Україні в середині 2016 р. на обліку перебувало 166 державних і 92 приватні підприємства, однак саме приватний сектор найбільше виробляє продукції і надає послуг. До складу ДК «Укроборонпром» входять 133 оборонні підприємства (із них 6 – спецекоптерів, тобто посередників збройової торгівлі, крім того, майже півтора десятка заводів та КБ розташовані на окупованій Росією території). Майже 12 підприємств перебуває у віданні Державного космічного агентства України (ДКАУ), 8 профільних заводів, переважно підприємства з відновлення озброєнь та військової техніки, – у Міноборони України. Деякі підприємства належать окремим міністерствам (наприклад, чотирма управляє МЕРТ, два перебувають у віданні МВС тощо).

Значна частина ДОЗ спрямовується до ДК «Укроборонпром». Однак варто зазначити, що останнім часом (особливо з початком війни Росії проти України) кількість приватних оборонних підприємств, яких до кінця 2010 р. налічувалося не більше 40, зросла втричі та вже перевищує кількість державних підприємств ОПК. За офіційними даними, якщо в 2015 р. понад 60 % ДОЗ припадало на «Укроборонпром», то в 2016 р. – лише 38 %. Згідно з офіційно наданими цифрами, «Укроборонпром» освоїв у 2016 р. 4,4 млрд грн з 13,5 млрд грн. Для об'єднання приватних підприємств ОПК, а також тих, що виготовляють продукцію подвійного призначення, було створено ГС «Ліга оборонних підприємств України».

Однак у державно-приватному партнерстві у сфері ОПК існують проблеми, які пов'язані з відсутністю реальної державної підтримки, законодавчих засад

щодо взаємодії приватних і державних підприємств, ігноруванням апробованих підходів передової світової практики із такої форми партнерства.

Висновки

Для впровадження ефективного та прозорого управління оборонними ресурсами слід переглянути принципи і підходи до бюджетного планування та обсяги забезпечення ресурсами сил оборони; поступово досягнути раціонального розподілу видатків на забезпечення утримання військ (сил), їхніх потреб на оперативну та бойову підготовку, розвиток і закупівлю озброєння, військової та спеціальної техніки. Інформаційний складник у вирішенні завдань наступу та оборони може кардинально посилити (позитивний ефект синергії) або звести нанівець кінетичні можливості того чи того зразка техніки й озброєння (негативний ефект синергії).

На сучасному етапі ЗСУ не можуть вважатися такими, що оснащені системами зв'язку відповідно до потреб та існуючих загроз.

Основними перешкодами для військово-технічного співробітництва оборонних підприємств Європи та України є: процес стандартизації

військової продукції відповідно до вимог НАТО та забезпечення безпечної логістичної системи; законодавчі обмеження країн Європи на експорт зброї та військових технологій до країн, що перебувають у стані війни або збройного конфлікту.

Налагодження ефективного механізму державно-приватного партнерства у сфері ОПК має будуватися на визначенні на законодавчому рівні критеріїв обрання постачальника, виробника озброєння, військової і спеціальної техніки та послуг, приналежності підприємства до України; вирішенні питань ціноутворення продукції військового та подвійного призначення; створенні конкурентних умов для підприємств усіх форм власності та встановлення пріоритету ДОЗ продукції військового та подвійного призначення для вітчизняних підприємств; спрощенні процедури отримання права здійснювати експортні операції щодо товарів військового призначення; удосконаленні маркетингу оборонної продукції приватних підприємств на вітчизняному та світових ринках.

Подальші розвідки автора будуть присвячені розробці технологій стратегування системи економічної безпеки оборонних підприємств України в умовах вимушеної ремілітаризації економіки України.

Список використаних джерел

1. Мунтіян В.І. Економіка та оборонні витрати: аналіз зарубіжних досліджень і український шлях розвитку. — К. : НДФІ, 1998. — С. 117–291.
2. Держава та економічне зростання: концепія державного регулювання відтворювальних процесів в економіці України / Б.Є. Кваснюк, С.І. Кіреєв, М.Я. Меламед [та ін.] ; редкол. : Б.Є. Кваснюк (відп. ред.) [та ін.] ; НАН України, Ін-т екон. прогнозування. — К., 2001. — 88 с.
3. Артеменко Л.П. Управління діяльністю Збройних Сил України в забезпеченні воєнно-економічної безпеки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 / Державна установа «Інститут економіки та прогнозування НАН України». — К., 2007. — 20 с.
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». — К. : НІСД, 2016. — С. 77–82.
5. Ляшенко О.М. Вимушена ремілітаризація: «стартап» для економічної безпеки України // Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її забезпечення : зб. наук. праць за матер. Міжнар. наук.-практ. семінару, 21–22 жовт. 2016 р., Київ / наук. ред. С.О. Лук'яненко, Г.В. Крамарев. — К. : МП Леся, 2016. — 298 с.
6. Основні виклики та ризики для України у першій половині березня 2017 року [Електронний ресурс] // Безпековий огляд ЦДАКР «Виклики і ризики». — № 5 (68). — Режим доступу : <http://www.cacds.org.ua/gu/safe/news/1029>
7. Mutschler M. Max. Global Militarization Index 2016 / Internationales Konversions zentrum Bonn. — Bonn International Center for Conversion GmbH, 2017. — 16 p.
8. Біла книга — 2015. Збройні Сили України / голова роб. групи І. Руснак. — К. : Міністерство оборони України, 2016. — 105 с.
9. Виконання Міністерством оборони України Державного бюджету [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/byudzheth-ta-vikonannya-czilovix-program/vikonannya-ministerstvom-oboroni-ukraini-derzhavnogo-byudzhetu/>

10. Основні виклики і ризики для України у першій половині квітня 2017 року – ЦДАКР. – 2017. – 15 квіт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cacds.org.ua/ru/safe/news/1058>
11. Основні виклики та ризики для України у першій половині березня 2017 року [Електронний ресурс] // Безпековий огляд ЦДАКР «Виклики і ризики». – № 6 (69). – Режим доступу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/2553-osnovni-vyklyky-ta-ryzyky-dlya-ukrayiny-u-pershiy-polovyni-bereznia-2017-roku-analiz-tsdakr>
12. Невідома Н. Трансатлантична співпраця оборонно-промислового комплексу. Актуальні проблеми удосконалення системи військово-технічного співробітництва України // Наук.-інформ. зб. – К., 2005. – Вип. 14. – С. 74–76.
13. Довгань Л.Є., Артеменко Л.П. Прогнозування оборонних витрат в контексті сценаріїв розвитку економіки України // Інвестиції: практика та досвід. – 2008. – № 6 (берез.). – С. 48.
14. Згурець С. Придушений зв'язок, або Про військово-технічне співробітництво з Францією як дзеркало переозброєння українського війська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/2763-prydushenyu-zvyazok>
15. Черняк О.І., Харламова Г.О. Конвергенція витрат на оборонний комплекс та економічний розвиток країн // Вісн. Київського нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. – 2013. – Вип. 2 (31). – С. 36–41.
16. Артеменко Л.П. Стратегічний моніторинг забезпечення воєнно-економічної безпеки [Електронний ресурс]. // Проблеми системного підходу в економіці. – 2009. – Т. 1. – № 9. – Режим доступу : <http://jrn1.nau.edu.ua/index.php/EPSE/article/view/4343>
17. Міхненко А. Трастові фонди НАТО в Україні – оцінки з Міноборони. – 2017. – 9 берез. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://defence-ua.com/index.php/statti/2521-trastovi-fondiv-nato-v-ukrayini-pohlyad-minoborony>
18. Регулювання закупівель, експорту/імпорту озброєнь і військової техніки в Україні: особливості і шляхи удосконалення [Електронний ресурс] / за ред. В. Бадріака // Матер. Шостої міжнар. конф. «Урядкування у секторі безпеки: виробництво, продаж і закупівля озброєнь». – 2017. – Режим доступу : <http://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/doslidgennya0117.pdf>
19. Модуль аналітики системи публічних електронних закупівель ProZorro [Електронний ресурс] / Міністерство оборони України. – Режим доступу : <http://bi.prozorro.org>
20. Prozorro зменшує корупцію: результати опитування бізнесу [Електронний ресурс] / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – 2016. – 19 серп. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249250446&cat_id=244277212

References

1. Munttinen, V.I. (1998). *Ekonomika ta oboronni vytraty: analiz zarubizhnykh doslidzhen i ukraïnski shliakh rozvytku [Economics and defense spending: An analysis of foreign studies and the Ukrainian way of development]*. Kyiv: NDFI [in Ukrainian].
2. Kvasniuk, B.Y., Kirieiev, S.I., & Melamed, M.Y. et. al. (2001). *Derzhava ta ekonomichne zrostantia: Kontsepiia derzhavnoho rehulivannia vidtvoriuvannykh protsesiv v ekonomitsi Ukrainy [State and Economic Growth: A Concept of State Regulation of Reproductive Processes in the Ukrainian Economy]*. NAN Ukrainy, In-t ekonomichnoho prohnozuvannia [in Ukrainian].
3. Artemenko, L.P. (2007). *Upravlinnia diialnistiu Zbroinykh Syl Ukrainy v zabezpechenni voïenno-ekonomichnoi bezpeky [Management of the activities of the Armed Forces of Ukraine in ensuring military and economic security]. Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: Derzhavna Ustanova «Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy» [in Ukrainian].
4. *Analitychna dopovid do Shchorichnoho Poslannia Prezydenta Ukrainy do Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vnutrishnie ta zovnishnie stanovysche Ukrainy v 2016 rotsi» [Analytical report to the Annual Address of the President of Ukraine to the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Internal and External Situation of Ukraine in 2016"]*. Kyiv: NISD (pp. 77–82) [in Ukrainian].
5. Liashenko, O.M., Lukianenko, S.O., & Kramarev, H.V. (Ed.). (2016). *Vymushena remilitaryzatsiia: «startup» dlia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Forced remilitarization: "startup" for the economic security of Ukraine]. Ekonomichna bezpeka derzhavy i naukovo-tekhnologichni aspekty ii zabezpechennia : zb. nauk. prats za materialamy mizhnar. nauk.-prakt. semin. – Economic security of the state and scientific and technological aspects of its provision: collection of scientific works for materials of the international scientific workshop*. Kyiv: MP Lesia [in Ukrainian].
6. *Osnovni vyklyky ta ryzyky dlia Ukrainy u pershii polovyni bereznia 2017 roku [The main challenges and risks for Ukraine in the first half of March 2017]. Bezpekovyï ohliad TsDAKR «Vyklyky i ryzyky» – Security review of Center for the Study of Army, Conversion and Disarmament "Challenges and Risks", 5 (68)*. (2017). *cacds.org.ua*. Retrieved from <http://www.cacds.org.ua/ru/safe/news/1029> [in Ukrainian].
7. Mutschler, M. Max. (2017). *Global Militarization Index 2016*. Internationales Konversionszentrum Bonn. Bonn International Center for Conversion GmbH, 16 p. [in English].

8. Bila knyha – 2015. Zbroini Syly Ukrainy [White Paper – 2015. The Armed Forces of Ukraine]. I. Rusnak (Ed.). (2016). Kyiv: Ministerstvo oborony Ukrainy [in Ukrainian].
9. Vykonannya Ministerstvom oborony Ukrainy Derzhavnogo biudzhetu [Implementation by the Ministry of Defense of Ukraine of the State Budget]. (n. d.). *mil.gov.ua*. Retrieved from <http://www.mil.gov.ua/diyalnist/byudzhet-ta-vikonannya-czilovix-program/vikonannya-ministerstvom-oboroni-ukraini-derzhavnogo-byudzhetu/> [in Ukrainian].
10. Osnovni vyklyky i ryzyky dlia Ukrainy u pershii polovyni kvitnia 2017 roku [Main Challenges and Risks for Ukraine in the First half of April 2017]. (2017, April 15). *cacds.org.ua*. Retrieved from <http://cacds.org.ua/ru/safe/news/1058> [in Ukrainian].
11. Osnovni vyklyky ta ryzyky dlia Ukrainy u pershii polovyni bereznia 2017 roku [Main Challenges and Risks for Ukraine in the First half of March 2017]. *Bezpekovi ohliad «Vyklyky i ryzyky» – Security review "Challenges and Risks"*, 6 (69). (n. d.). *defence-ua.com*. Retrieved from <https://defence-ua.com/index.php/statti/2553-osnovni-vyklyky-ta-ryzyky-dlya-ukrayiny-u-pershiy-polovyni-bereznia-2017-roku-analiz-tdsadr> [in Ukrainian].
12. Nevidoma, N. (2005). Transatlantychna spivpratsia oboronno-promysloвого kompleksu. Aktualni problemy udoskonalennia systemy viiskovo-tekhnichnoho spivrobitnytstva Ukrainy [Transatlantic cooperation of the industrial and industrial complex. Actual problems of improving the system of military-technical cooperation of Ukraine]. *Naukovo-informatsiyni zbirnyk – Scientific and Information Bulletin*, 14, 74–76 [in Ukrainian].
13. Dovhan, L. Ye., & Artemenko, L.P. (2008). Prohnozuvannya oboronnykh vytrat v konteksti stsenariiv rozvytku ekonomiky Ukrainy [Deflation of defense expenditures in the context of the development of the Ukrainian economy]. *Investysii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, 6, 48–52 [in Ukrainian].
14. Zghurets, S. (2017). Prydushenyi zviazok, abo Pro viiskovo-tekhnichne spivrobitnytstvo z Frantsiieiu iak dzerkalo pereozbroiennia ukrainskoho viiska [Suppressed bond or On military-technical cooperation from France as a mirror of the rearmament of the Ukrainian army]. *defence-ua.com*. Retrieved from <https://defence-ua.com/index.php/statti/2763-prydushenyi-zvyazok> [in Ukrainian].
15. Cherniak, O.I., & Kharlamova, H.O. (2013). Konverhentsiia vytrat na oboronnyi kompleks ta ekonomichni rozvytok krainy [Convergence of expenditures on defense complex and economic development of the country]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky – Bulletin of the Taras Shevchenko National University. Military-Special Science*, 2 (31), 36–41 [in Ukrainian].
16. Artemenko, L.P. (2009). Stratehichni monitorynh zabezpechennia voienno-ekonomichnoi bezpeky [Strategic monitoring of the provision of military-economic security]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi – Problems of a systemic approach in the economy. (Vol. 1, 9)*. *jrnl.nau.edu.ua*. Retrieved from <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/EPSAE/article/view/4343> [in Ukrainian].
17. Mikhnenko, A. (2017). *Trastovi fondy NATO v Ukraini – otsinky z Minoborony [NATO Trust Funds in Ukraine – Assessments from the Ministry of Defense]*. *defence-ua.com*. Retrieved from <https://defence-ua.com/index.php/statti/2521-trastovi-fondiv-nato-v-ukrayini-pohlyad-minoborony> [in Ukrainian].
18. Badrak, V. (Ed.). (2017). Rehuliuвання закупівел, експорту/імпорту озброєн і військової техніки в Україні: особливості і шляхи удосконалення [Regulation of Procurement, Export/Import of Armaments and Military Equipment in Ukraine: Features and Ways of Improvement]. *Materialy Shostoi mizhnarodnoi konferentsii «Uriaduvannia u sektori bezpeky: vyrobnytstvo, prodazh i zakupivlia ozbroien» – Materials of the Sixth Intern. conf. "Governance in the security sector: production, sale and procurement of weapons"*. *glavcom.ua*. Retrieved from <http://glavcom.ua/pub/pdf/49/4935/doslidennya0117.pdf> [in Ukrainian].
19. Modul analityky systemy publichnykh elektronnykh zakupivel ProZorro [ProZorro Public Procurement Analytical module]. *Ministerstvo oborony Ukrainy – Ministry of Defence of Ukraine*. (n. d.). *bi.prozorro.org*. Retrieved from <http://bi.prozorro.org> [in Ukrainian].
20. Prozorro zmenshuie koruptsiuu: rezultaty opytuvannia biznesu [Prozorro Reduces Corruption: Business Survey Results]. *Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy – Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*. (n. d.). *kmu.gov.ua*. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249250446&cat_id=244277212 [in Ukrainian].